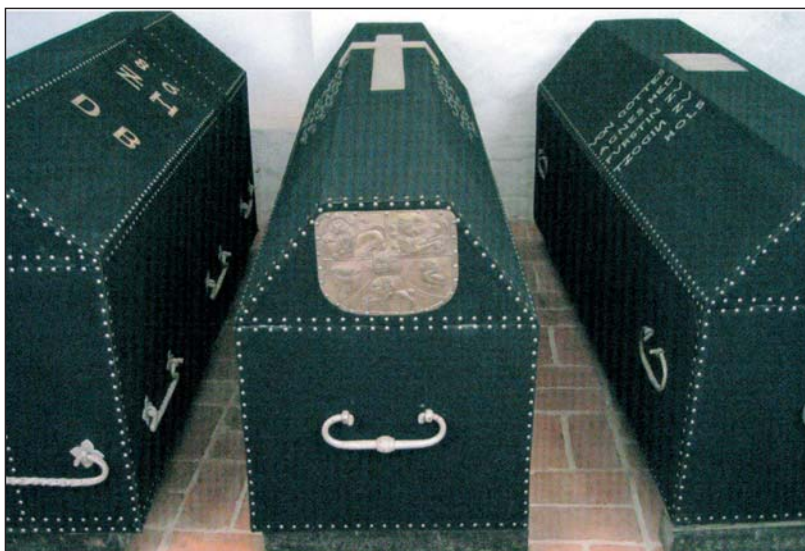

Hans den Yngre

Her er en beretningen om en mand
der fik afgørende betydning for
Sundeved, Sønderborg, Als og Slesvig

Af Arne Jessen

*Her ligger han stille og roligt i gravkapellet på Sønderborg Slot
mellem sine to hustruer, med hvem han fik 23 børn.*

Hans den Yngre

(1545-1622)

Hvem var Hans den Yngre?

Hertug Hans den Yngre af Slesvig-Holsten-Sønderborg var yngste søn af Christian III, der regerede 1536-59. Dermed var hertug Hans bror til kong Frederik II 1559-88 og farbror til Christian IV.

Slesvig-Holsten hørte til den danske stat, men de var ikke ligestillede dele af Danmark, men hertugdømmer. Som hertugdømmer havde de statsretslig særstatus, men kunne ikke føre selvstændig udenrigspolitik! Hertugdømmet Slesvig stod i troskabsforhold til kongen af Danmark, mens hertugdømmet Holsten havde den tysk-romerske kejser som sin øverste overherre, der dog havde uddelegeret hertugmyndighederne til den familie, der sad på den danske kongetrone.

Situationen i hertugdømmerne i 1544 var den, at Christian III havde delt området imellem sig selv og sine to yngre brødre, således at de hver især havde fået geografisk usammenhængende områder. Selv om både Slesvig og Holsten var blevet delt mellem tre hertuger (hvoraf den ene var den danske konge), så var der fortsat tale om to hertugdømmer, som blev styret af tre hertuger i fællesskab. Den lokale adel var ikke begejstret, men der skulle skaffes standsmæssig forsørgelse til yngre kongesønner, og det kunne ikke lade sig gøre i selve kongeriget.

Den nye konge, Frederik II, havde to yngre brødre, nemlig prins Magnus og prins Hans. De skulle have deres del af arven efter deres far, Christian III. Frederik ville opdele hertugdømmerne yderligere, men det var hans farbrødre og stænderne ikke tilfredse med.

Hans den Yngres besiddelser

Nu blev der i stedet skaffet land og standsmæssig forsørgelse til prins Magnus i det sekulariserede fyrstebispedømme Øsel-Wieck og blev konge af Lifland, så man kunne nøjes med at dele det arveområde, som Christian

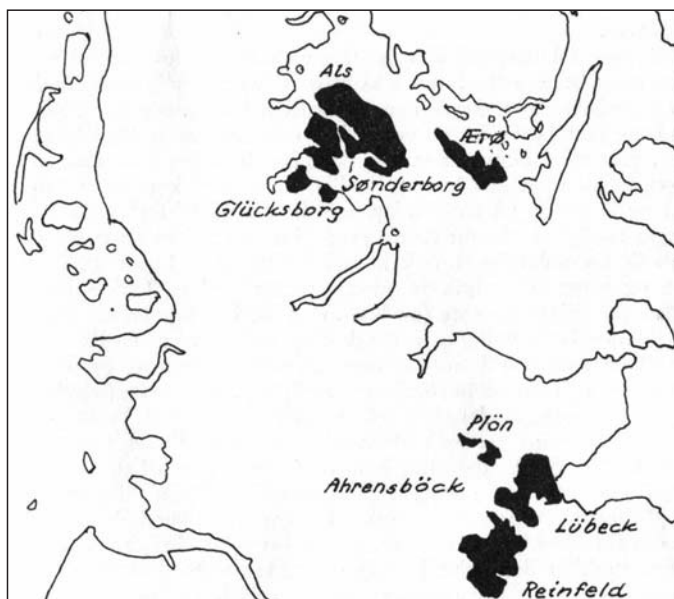
III havde fået i 1544. Området var egentlig Frederiks arv efter sin far, men han ville nu dele det med sin yngre bror Hans. Adelen var misfornøjet med denne ordning, så derfor blev prins Hans nu "afdelte" hertug, med titel uden deltagelse i den politiske styring og indflydelse i hertugdømmernes finansielle og militære anliggender.

Nu var der tre regerende hertuger, kong Frederik II af Danmark, hans farbror Hans (den ældre) af Haderslev og farbror Adolf af Gottorp (Slesvig) samt en "afdelte" hertug Hans i Sønderborg.

Hans den Yngre fik gradvist tildelt en række mindre områder af Slesvig og Holsten, hvoraf de største besiddelser var øerne Als og Ærø. Hans den Yngre var reelt "kun" storgodsejer og ikke fyrste, men som kongesøn og bror (senere farbror) til kongen af Danmark følte han sig først og fremmest som sådan, og ikke som adelsmand og godsejer. Dette kom til at præge hans liv og levned!

Hans den Yngre var energisk og initiativrig og forstod at få sit landbrug til at blomstre og derved blive en kilde til velstand. Men han var stræbsom og standsbevidst og ville have sin anerkendelse som fyrste, som han mente sig berettiget til i kraft af sin byrd og titel.

Hans den Yngre førte en lang sej forgæves kamp mod sin bror Frederik II om at få tildelt kirkehøjheden over Als og Ærø og dermed retten til af udnævne præster at oppebære sin andel af kirkens indtægter foruden pligten

Kort over Hans den Yngres territorium ved hans død 1622. Skitse på grundlag af Otto Hartz' udførlige kort (Altona 1928)

til at vedligeholde kirkerne. Men på trods af god vilje lykkedes det aldrig at komme igennem med dette krav.

Selv om hertug Hans ikke fik sine fyrstelige ambitioner opfyldt, blev han stamfar til en sidelinie af kongefamilien. Da "mandslinien" i den oldenborgske kongefamilie mere end 300 år efter Hans' død uddøde, kom der en ny efterkommer på tronen af den lykborgske linie, nemlig Christian IX, der direkte nedstammede fra Hans den Yngre.

Hans blev født den 25. marts 1545 på Koldinghus Slot. Sammen med sin ældre bror Magnus havde han et par "tugtemestre", nemlig tyskeren Lucas Bacmeister og den danske Casper Mule, der senere blev domprovst i Ribe. Hele den kongelige familie havde desuden en livlæge, der hed Jacob Bording, der senere blev rektor på Københavns Universitet. (Det er lidt sjovt, at Lucas Bacmeister var min kones tip-12 oldefar, og Jacob Bording var tip-13 oldefar, idet Lucas var gift med en datter af Jacob. I øvrigt var Jacobs mor en niece til pave Hadrian V. Min stakkels kone har giftet sig under sin stand!)

Da faderen døde i 1559, blev han hos sin mor, dronning Dorothea, der havde enkesæde på Koldinghus og i Sønderborg, indtil broderen, Frederik II den 27. januar 1564 sluttede overenskomst med ham om den fædrende arv. Hans fik en tredjedel af kongens del bestående af Als, Ærø og Sundeved i Slesvig samt Pløn i Holsten. Ligeledes fik han moderens og farmoderens enkesæde og klosteret Ahrensbøk, der endnu var beboet af munke. Foreløbig måtte han lade sig nøje med det årlige deputat, som kongen påtog sig i vederlag, 8000 lybsk for Als og 1396 for Pløn, medens landdagen bestemt nægtede at anerkende ham som regerende herre. Hans drog derpå udenlands og opholdt sig med følge af fem adelsmænd bl.a. hos sin svoger, kurfyrst August af Sachsen. 1568 døde hans farmor, og nu tiltrådte han sin arv i Holsten og indgik 19. september samme år ægteskab med Elisabeth af Brunsvig-Grubenhagen. Elisabeth fik 14 børn og døde 11. februar 1586. Den 14. februar 1588 giftede han sig med Agnes Hedvig af Sachsen-Anhalt, der kun var 15 år gammel, men enke efter kurfyrst August af Sachsen. Agnes Hedvig fødte ham 9 børn og døde 3. november 1616.

1571 døde hans mor, hvorefter Als tilfaldt ham. 10 år efter kom der mere til ved skiftet efter Hans den Ældre, nemlig Ryd Kloster i Slesvig og Reinfeld i Holsten.

Hvordan så fine folk ud dengang?

Skoene dengang var specielle og beregnet til andet end at gå i!

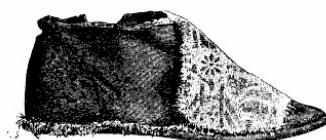
Fine folk blev transporteret fra det ene sted til det andet!

Kvinder med korset og krenoline!

Mandedragt i finere kredse!

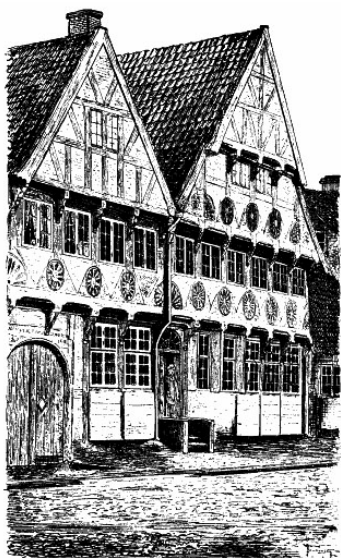
Hans Jacobsen, sognepræst i Skelskør
1560-93

Christian IV som barn.
Tegning af Magnus Petersen

Typisk dansk bondefamilie på Hans den Yngres tid

Sådan boede de "fine" inde i byen

Hvad udrettede Hans den Yngre?

Hans den Yngre var besat af opkøb af bøndergods for at samle og afrunde sine besiddelser, især på Als og Sundeved. Hans foretog mageskifter af "strøgods" og forfulgte det mål at købe adelen ud. Han opkøbte Rønhave, Gammelgård, Rumohrsgård, Østerholm og Melsgård på Als. Ballegård, Avnbøllund og Lundsgård i Sundeved og Unnevad i Angel samt mange andre ejendomme. I Sundeved oprettede han to nye avlsgårde, nemlig Sandbjerg som bestod af fire bøndergårde, samt Skeldegård.

På Sandbjerg byggede han en dæmning ud mod Alssund, hvorved en vig

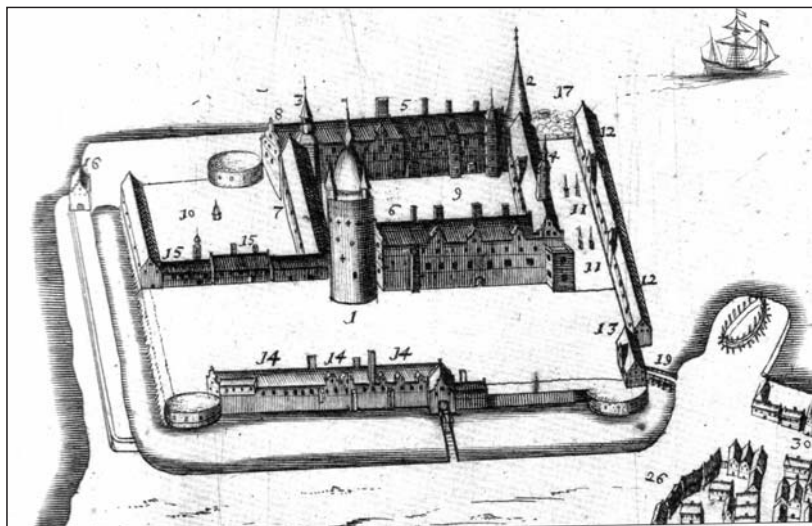

1582 lod Hertug Hans den Yngre sin meget dygtige bygmester, Karies, forestå nedrivningen af Nybøl kirkes kampestens-korgavl og opførelsen af en ny

fra sundet omdannedes til møllesøen. Han byggede også en vandmølle på stedet, hvis rester endnu kan ses den dag i dag. På Kegnæs avlsgården Hjortholm, omgivet af lutter skov og Kegnæsgård med volde og grave. Gården er nu nedrevet. Hans hjalp Chr. IV med at bygge Rundetårn.

1582 genrejste han kirken i Munkbrarup i Angel. Bygmesteren rev det gamle Ryd Kloster ned og påbegyndte bygningen af Lyksborg Slot, hvor han dæmmede op for en bæk, så den oversvømmede den tidligere klostergrund. I 1564 fik han tilskrevet Okseøerne sammen med områderne ved Ryd Kloster. Omkring 1580 lod han opføre Søbygård, et jagtslot på Ærø. Også i Holsten foretog han store opkøb af ejendomme.

I sit testamente opregner han sit godskøb, i perioden 1578-1621, til 718.950 rdl. værdi. Det største enkeltkøb var i 1584, da han købte

Sønderborg Slot på den tid

Gammalgård på Als til 175.000 rdl. Nu begyndte Hans den Yngre at rationalisere sit bøndergods. Bøndergårde blev nedlagt for at udvide hovedgårdenes drift. Skove blev ryddet for at skaffe landbrugsjord, bl.a. hele Kegnæs, hvor der blev anlagt hele landsbyer af "fordrevne" gældsplagede bønder. I Lysabild byggede han en kirke til disse "stakkels" mennesker. Der fortælles, at han personligt red rundt på hest og udpegede de gårde, som skulle ryddes. Den tidligere så frie bondestand i hans område blev tvunget til hoveri og bundet til staven på en måde, der hidtil havde været aldeles ukendt.

Fyrstendømmets retsvæsen

Fyrstendømmet havde sit eget retsvæsen. Højesteret har været en hofret med tre dommere. Der kunne appelleres til denne domstol fra bl.a. Nybøl Herredsret.

Retssikkerheden har det været så som så med. Personlig indflydelse var i stand til at påvirke dommerne. Sagkyndige i form af advokater, retsmedicinere m.v. har man ikke

rådet over. Retten, eller tinget, holdtes under åben himmel, fordi alle våbenføre bosiddende mænd havde ret, men ingen pligt til at deltage i møderne. Et sted i området sås en firkantet plet, indrammet af store flade sten. Når tinget blev sat, lagde man fire planke, de fire "tingstokke", hen over stenene. På disse planke kunne herredsfogeden og nævningerne sætte sig. Det var nu herredsfogedens opgave at sørge for, at de indstævnedes og de, der havde noget at "sysle" på tingstedet, blev kaldt inden for stokkene. Almindelige mennesker stod uden for stokkene.

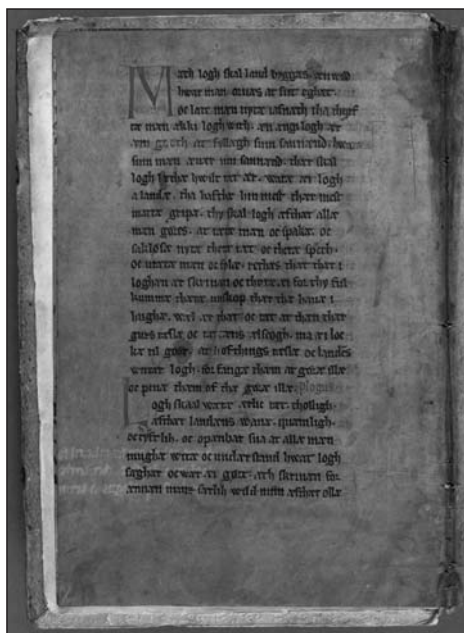

Midt på den firkantede plads stod "tyvstenen". Ved kriminelle sager blev den anklagede stillet op på denne sten. Vejen til og fra tingstedet var fredlyst, dvs. at ingen kunne anholdes, og overfald straffedes meget hårdt.

Tingfolket var herredsfogeden, sandemændene, nævningerne, ottemændene eller tingshørerne, tingskriveren, sagens parter og de menige tingsmænd. Herredsfogeden var valgt af landsherren, dvs. kongen eller hertugen. Manden valgtes på livstid, var skattefri og modtog et vederlag. Efter 1700 blev embedet besat af jurister. Herredsfogeden deltog kun i domsafsigelser i sager, hvor der kunne idømmes dødsstraf.

I hvert herred var der otte sandemænd, valgt blandt bønderne på livstid. Sandemændene var delvis skattefri og modtog vederlag. Sandemændene skulle deltage i domsafsigelsen, når sagen drejede sig om mord, drab, voldtægt, hærværk, lemlæstelse, bortførelse, markskel og kirkeejendom. Endvidere skulle de også sammen med herredsfogeden bekræfte alle domsafsigelser med deres underskrift og segl.

Så var der nævninger. Nogle nævninger var valgt for et tidsrum og skulle dømme i bestemte sager, f.eks. ransnævninger (tyveri). Andre nævninger

Jyske Lov 1241

valgtes blandt de på tinget fremmødte for at undersøge og dømme i den foreliggende sag. Disse nævninger, oftest 12, blev udvalgt af herredsfogeden. Herredsfogeden skulle råbe dem op ved navn, deraf ordet "nævninger".

Herredstinget var både administrerende og dømmende myndighed. Borgerlige handlinger, så som oprettelse af testamente, adoption, aftægtsordning og tilskødning bragtes for tinget, og blev bekræftet gennem et "tingsvidne". Et

tingsvidne var et dokument udstedt af tinget og underskrevet af herredsfogeden og to sandemænd.

Herredstinget kunne idømme alle straffe, lige fra bøder til fængsel, hals-hugning, hængning, brændes i levende live og til de barbariske straffe som afskæring af øre, fingre og andre legemsdele, piskning (kagstrygning eller fortabelse af huden) og radbrækning.

Skyldsspørgsmålet kunne ikke appelleres, men strafudmålingen blev ofte sendt videre til hofretten, der mange gange mildnede de forældede straffe. Retsgrundlaget på tinget er, ifølge et brev dateret 11. april 1625, hvor Stenderup bymænd påberåber sig "Blasius Ekenberchs Repertorium", hvilket er en plattysk udgave af Jyske Lov udgivet 1592. Dette lovkompleks blev dog aldrig retsgyldig i sin helhed på Nybøl Herredsting. Det blev kun Jyske Lov af 1241. Retssproget var fra 1425 til ca. 1650 plattysk. Fra 1650 til 1848 højtysk, og fra 1848 til 1872 skrives på dansk. Fra 1872 til 1883 har man tilgodeset begge befolkninger, idet skrivningen er på både dansk og tysk. Fra 1883 til genforeningen bruges tysk.

Det ældste kendte tingsvidne fra Nybøl Herredsret stammer fra 6. december 1425; det afsiger en dødsdom. Sagen er rejst af hertug Gerhard VII, der anklager Hermann Sletzen, en herremand på Sundevad, for at have slået en af sine mænd ihjel. Dokumentet (tingsvidnet), der blev offentliggjort efter dommen, lyder:

"Vi, riddere og svende, bønder og bokarle og alle menige folk, som bor i Nybøl Herred i Sundevad, bekendtgør og gør åbenbart ved dette brev, at efter anklage af

vor nådige herre, hertug Gerhard af Slesvig, hvis knægt og mand, Vivian, Hermann Sletzen slog ihjel i fredstid, da siger vi for ret at være, at Hermann Sletzen har forbrudt sit liv og sit gods, ved at sætte sig op imod sit herskab og mod Gud. Til bekræftelse herpå har vi hængt vort segl fra Nybøl Ting på dette brev". Hermann Sletzen dømmes til døden

Da bønderne skulle mødes på Nybøl Herredsting den 21. juli 1631, en varm sommerdag, til sidste møde i en sag, havde de været så forudseende at sikre sig, at sagen kunne slutes med et ordentligt gilde. I tingsvidnet står:

"Der slutes endelig forlig i hegnsstriden mellem Ragebøl og Nybøl. Ragebøl skal hegne mellem korn og horn. Hver landsby skal geven eine tonne beer undt darby gehörige schinke undt watt sonsten darby behördt, welches ock vollenbracht und in Peter Truvelsens hus tho Nübbül getrunken". Hver landsby skulle nu give en tønne øl med skinke og tilbehør, der skulle fortæres i Peter Truvelsens hus i Nybøl.

✱

Martin Luther troede fuldt og fast på, at heksene havde sluttet pagt med Djævlén. Peter Paladius, biskop på Sjælland, skriver i sin visitatsbog fra 1543, at heksene jages som ulve på de mindre øer og Jylland. På Als og andre øer var der for nylig pågrebet 52 hekse, der alle var blevet brændt. Fra 1630 kulminerede hekseforfølgelserne på Als og Sundeved. Fra 1629 til 1643 blev der afholdt 99 processer i hertugdømmerne.

I 1632 dømmes på rettergangsstedet i Nybøl fire hekse på samme tid. Den ene er provstinden i Broager, Anna Hansdatter Fischer. Hun dømmes til døden ved halshugning for hekseri. Processen er bemærkelsesværdig, da det er sjældent, at folk fra de velstillede lag bliver anklaget for omgang med Djævlén. Hendes mand, provst Peter Fabricius, der boede på Krammark ved Dynt, indtil han måtte afstå sin ejendom til hertug Philip, var på det tidspunkt en indflydelsesrig person. Provsten havde været så letsindig at låne

menigheden i Sønderborg penge til restaure-
ring af Sct. Marie kirke.

Dette mishagede hertugen af Lyksborg, der under truslen om omgående afsked, forlangte, at pengene skulle skaffes tilbage. Kirkemyn-
digheden i Sønderborg så sig ikke i stand til at efterkomme kravet. Hans hustru Anna havde opsøgt en kvinde med overnaturlige evner for ved hendes hjælp at skaffe pengene tilbage.

Resultatet blev, at provstefruen selv, på Ny-
bøl Herredsting, blev anklaget for udøvelse af hekseri. Hun fandtes skyldig og dømt til døden på bålet. Af hensyn til hendes position blev dommen imidlertid ændret til halshugning.

Provst Fabricius mistede i 1632 ikke kun sin hustru, men også sit embede. Han måtte des-
uden gå i landflygtighed. Dette indebar dog kun, at han flyttede til slægtninge i Snogbæk,

hvor han døde den 4. juli 1655 i en alder af 89 år.

Som et kuriosum kan nævnes, at der endnu lever efterkommere i Sønder-
borg. I 1995 levede der en 96-årig kvinde, der direkte nedstammede fra Anna Hansdatter Fischer. En anden ulykkelig kvinde fra dengang fik sin sag for retten:

- 5. juni: Rygter om, at Maren kan gøre folk og fæ syge, bekræftes af mange!
- 20. juni: Holmboerne fastholder deres udsagn!
- 26. juni: Maren dømmes for at være troldkone!
- 28. juni: Maren torteres, men vil ikke tilstå at være troldkone!
- 29. juni: Skarpretteren skærer håret af Maren, for i håret sidder den onde
ånds kraft, som hjælper Maren til at udholde pinen og smerterne
under torturen. Maren lægges nu på pinebænken, og nu bekender
hun!
- 29. juni: Om aftenen forhøres Maren igen og tilstår atter!
- 30. juni: Maren torteres igen og spørges, om hun stadig vedstår alt! Maren
råber: Ja!
- 5. juli: Aften: Igen forhør! Maren "vedstod"!
- 6. juli: Maren dømmes af herredfogden og 12 domsmænd til bålet, men
"benådes" til halshugning!

Maren tages til alters og gives udi skarpretterens hænder.

En tyverisag, der vakte opsigt, var, da hofprædikant Gravelius fik sin afsked, fordi han havde dristet sig ind i det hertugelige kammer for at tilrane sig halvdelen af kornafgiften til præsten i Broager. Gravelius havde oven i købet været i skriftestolen med sagen, i stedet for at give hertugen absolution. Un-

der retssagen bebrejdede prædikanten hertugen den ringe løn, han betalte, så der ikke var råd til at købe sig et par bukser. Prædikanten mente heller ikke, at hertugen skulle være gået til en sandsigerske. Nu var målet fuldt, Gravelius blev fyret!

Den almindelige straf for tyveri var hængning! Helt op til 1763 blev folk hængt for simpelt tyveri.

Sidste hængning i Nybøl foregik 1763. En tyvebande havde hærget landsbyen i lang tid, og en aften hører man støj fra kirken. Der tilkaldes hjælp, og snart er der mange samlet omkring kirken. Der var absolut dødsstraf for kirketyveri, så man kunne forvente god modstand fra eventuelle tyve. To modige går ind i kirken og overmander to personer. Endelig er det lykkedes at få ram på mestertyven fra Sundevad. Tyvebanden var til stor uro på egnen, den havde bl.a. i Stenderup Skov hængt en tjenestedreng fra Dybbøl. Denne havde ved indbrud hos husbonden overrasket banden.

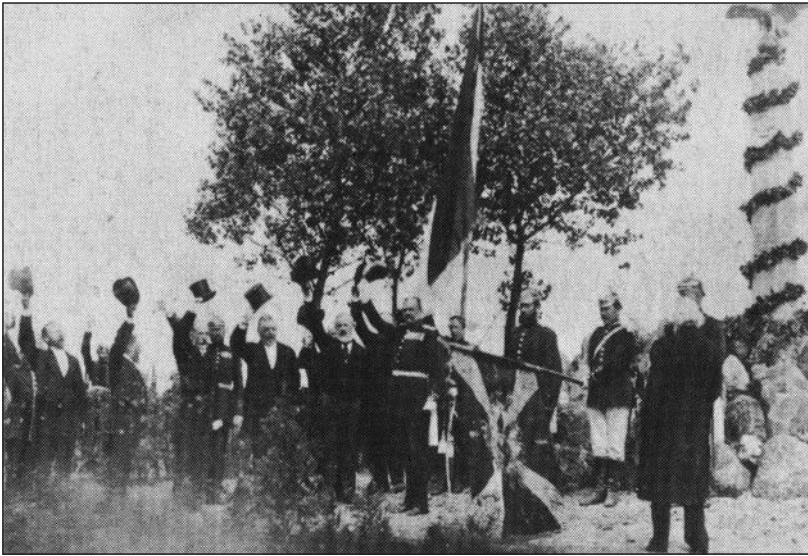
Som en formodet selvmorder kunne tjenestedrengen ikke blive begravet i indviet jord og blev derfor jordfæstet på retterstedet i nærheden af kirken. Efter tyveknægtens tilståelse kunne liget graves op og bisættes på kirkegården i Dybbøl.

Efter få dage føres de for herredstinget. Da de med føje er sigtet for en forbrydelse, der medfører dødsstraf, er de med sikkerhed blevet torteret. De tilstod under forhøret også andre forbrydelser. Den 32-årige mestertyv og hans 21-årige yngre bror blev betjent af hver en præst.

I kirkebogen skriver den daværende præst:

in diesem Gottesdienste
 Am 6. May wurde allhier 2 Bräutern; die bey dem 7. d.
 7. d. Sottrup nymet, fatter, in der Kirche zu Nybøl
 in der Kirche zu Nybøl, fatter, in der Kirche zu Nybøl
 die Jungfer abt, abt. 21. von P. Peter i Krocker el 9. dem
 P. Behnisch i Nabeck mit dem Herrn d. Erbort
 d. 16. May wurde die allhier in der Kirche zu Nybøl
 d. 16. May wurde die allhier in der Kirche zu Nybøl

6. maj blev her to brødre, som begge havde lavet indbrud hos degnen i Sottrup samt lavet mange andre tyverier og skændselsgerninger, med rebet bragt fra livet til døden. De blev begge betjent med livets ord: Soli deo gloria, spiegele dich Welt.

Monument på Galgebakken. Festlighed i anledning af 25-års-mindedagen for slaget på Dybbøl Banke ved det preussiske monument på Galgebakken i Nybøl. Den gamle herre med det hvide hår, der vender ryggen til, er pastor emeritus Georg Christensen. (Weitlings private arkiv).

"Einige hundred Schritte vom ersteren [sb. 34], ostwärts, hat der Boden eine wellenförmige Gestalt und auf diesen Erhöhungen liegen die Opfer oder Grabsteine einer Gruppe ungefähr in folgender Stellung [kortskitse over 13 anlæg, herimellem muligvis sb. 36, 37, 39 og 40] in der Länge von 400 und in der Breite von 200 Ellen...

N. 3. von der Länge des vorigen [sb. 39?], hat oben zwey länglicht neben einander liegende Steine, deren Unterlagen wenig sichtbar sind.

Alle drey [N. 1-3.] sind mit Steinen umgesetzt gewesen, wovon aber viele weggebracht sind".

Oversættelse: Nogle hundrede skridt fra den første, mod øst, har jorden en bølgeformet skikkelse, og på disse toppe ligger offer- eller gravstenene i en gruppe nogenlunde i følgende stilling [kortskitse over 13 anlæg, herimellem muligvis sb. 36, 37, 39 og 40] i en længde på 400 og en bredde på 200 alen.

N. 3. Af længde som den forrige [sb. 39?], har foroven to aflange ved siden af hinanden liggende sten, hvis underliggere er lidet synlige.

Alle tre [nr. 1-3] har været omsat med sten, hvoraf dog mange er fjernet.]

Her er et af de sidste beviser for galgens eksistens.

I dag er der på ca. $\frac{1}{4}$ af det oprindelige område, mod sydøst, et mindeområde for døde preussiske og danske soldater i krigen 1864.

Af andre grufulde straffe kan her nævnes:

Pigen, der først er blevet kagstrøget (pisket), føres ud til bygrænsen, og med hånden på skarpretterens sværd skal hun sværge på, at hun aldrig mere viser sig i herredet.

Marie Clausen fra Nybøl får ét døgn fængsel og skal betale sagens omkostninger for tyveri af et par sokker, der var hængt til tørre ved Nybøl Vandmølle.

Gertrude Hansen fra Trappen ved Gråsten, 45 år, svanger med sit 12. barn, syg mand hjemme og krøblingebarn, idømmes tre ugers fængsel på vand og brød for at have stjålet to lagner, der hang til tørre.

Hans Rasmussen, en tjenestekarl, idømmes syv dages fængsel på vand og brød for i utide at have forladt sin plads hos Johan Jespersen i Ragebøl. Forholdet mellem herskab og tyende er helt op til 1890 betragtet ud fra Moseloven.

Socialt ser det heller ikke godt ud:

En gammel tiggerkone, syg og træt, føler en mørk efterårsaften, at hun ikke magter livet på landevejen mere. Hun sætter i sin nød lid til øvrigheden, rejser sig fra landevejsgroften og staver af sted for at nå herredsfogedens hus i Broager.

Men... En tiggerkone fandtes i morges død i herredsfogedens port. Hendes ejendele var så få, at retten ikke fandt det umagen værd at sælge dem på auktion, men lod dem følge med i kisten.

Ikke alt er trist og uden humor!

Her er tingsvidnerne kørt fast. En del af landsbyens koner havde været til barselsgilde. På vej hjem i de sene timer havde de snakket meget løsagtigt. Dette mente flere af de mandlige byboere var alt for "fuulagtigt", og at de havde drevet løjerne for vidt i nærheden af byens brønd!

Hvad nu! Tingsvidnerne havde en penibel og kilden sag, for vel skal brøndens ry for godt vand forsvares, men på den anden side: Konerne havde også set mændene komme hjem fra et sent lystigt gilde. I deres vande når mændene frem til den noget mærkelige dom:

"Konerne hafver ikke begangen mere end som ellers erlige Koner og Hustruer kan gøre i Lystighed, naar de kommer fra Barselshus. Brønden er ikke forurennet, men Karen Sk., som hafver udbredt denne fuulagtige Snack, skal til straf rense Brønden og flytte til et andet Sogn!"

Kirketugt

Luthers lære om fyrsten, som kirkens øverste myndighed, var medvirkende til, at kirken blandede sig i forhold, som vi i dag synes at henhøre under verdslige institutioner. Midt i år 1600 udsender hertugen en instruks til de ældste i kirken (tingsmænd) om kirketugtens gennemførelse:

1. De skal føre et kristeligt levned!
2. De skal hjælpe præsten med de genstridige!

3. De skal påse, at intet fratages præstens ager, eng eller skov!
4. De skal tilse kirkens bygninger én gang årligt!
5. De skal påse, at kirkens indtægter ikke formindskes, men tværtimod forøges på ærlig vis!
6. De skal holde nøjagtigt regnskab og flittigt opkræve restancer!
7. De skal påse, at katekismen flittigt læres i skolen, og at der eksamineres i den i kirken, om sommeren hver søndag, om vinteren én gang månedlig, og desuden påse, at læreren ikke forsømmer sit arbejde!
8. De må ikke tillade, at præstens eller degnens indtægter eller rettigheder antastes!
9. De skal påse, at ingen ægtevies, som ikke kan sin katekismus udenad!

Ottømændene (tingsmænd) får følgende instruks af hertugen:

1. De skal påse, at alle kommer i kirke om søndagen og ikke arbejder på gård eller land!
2. De skal anmelde dem, der fører et liv i last og skam og anmelde dem, der ikke sender deres børn i skole!
3. De skal i arvesager påse, at kirken får sit tilgodehavende forud for alle andre!
4. De skal sørge for, at kirkens personales løn og forhold ikke antastes!
5. Ingen præst må vie nogle, der ikke kan deres katekismus udenad!
6. De skal påse, at ingen driver utugt, ægteskabsbrud eller andre laster.
7. De skal sørge for at anmelde personer, der har haft samleje før ægteskabet og idømme dem offentlig kirkebod.
8. De skal påse, at alle mindst én gang årligt modtager den hellige nadver. Hvis ikke, uden personsanseelse, idømmes disse kirkebod.
9. De skal sørge for, at forældre til nyfødte skal døbe deres børn inden fire dage. Der må højst være fem faddere, resten skal afvises af præsten.
10. Den offentlige bod "in honorem matrimonii" kan efter ansøgning eftergives, når de møder op med bevis fra deres præst om, at de fører et godt og ærbart levned.

(Ud over kirkeboden, hvor de hver søndag skulle gå til alters, medfulgte en pengebøde, der varierede mellem 12 skilling og 6 rdl., hvilket efter de lyksborgske protokoller skulle have skæppet godt i fyrstekassen.)

Eksempler på kirketugt i Nybøl

De to mest ydmygende og nedværdigende former for kirketugt var den offentlige kirkebod. Offentlig kirkebod synes ikke at have været brugt ret ofte. Her er dog et eksempel:

Pigen Inge Ingeborg Jørgensdatter må gøre offentlig kirkebod foran alteret, for at have bedrevet hor. Inge ønskede sig at blive gift med smedesvend Jørgen Jørgensen, og det kunne kun tillades, hvis Inge først ville gøre bod for sin gamle synd.

Der er ingen eksempler på at Nybøls gabestok har været taget i brug. Derimod er der eksempler på pengebøder, afvisning af alterbord, fængsel og afvisning af konfirmation. Der var skolegang for de børn, der havde tid til at gå i skole. Ofte blev der kun undervist i degnens egen videnskab, så børnene kunne en masse salmevers og Luthers katekismus udenad!

Verden omkring Hans den Yngre

Hvad foregik der uden for hertugdømmet, og hvilken indflydelse havde det?

Den nordiske Syvårskrig rasede over området omkring Østersøen. Der var næsten hvert år en uafbrudt krig med svenskerne. 1564 fandt søslaget ved Øland sted. I maj måned kæmpede en allieret flåde af 28 danske og 10 lybske skibe mod 35 svenske. Den danske Herluf Trolle havde dansk kommando i en dansk/lybsk sejr. Det svenske hovedskib "Makaløs" sprang i luften, og i alt 1100 svenske og lybske søfolk døde.

Året efter går det løs igen. Herluf Trolle har kommandoen over 21 danske og lybske skibe mod svenskernes 25. Kampen ender uafgjort, men Herluf Trolle bliver såret og dør den 26. juni.

På landjorden var der også krig mod svenskerne. Ved Axtorna i Skåne bliver en svensk hær på 11.000 mand besejret af en dansk på 7.500 under kommando af Daniel Rantzau.

Så går flåden i søen igen i 1566. En allieret flåde på 35 skibe kæmper under Hans Baden mod en svensk flåde på omkring 60 fartøjer. Igen ender kampen uafgjort.

Så står krigen i stampe til 1611, hvor det store slag i Kalmar løber af stablen! Fra den 3. maj til 3. august belejrer Christian IV med 7.000 mand Kalmar, samtidig med en dansk flåde kæmper med en svensk uden for byen. Selvom en svensk hær på 10.000 mand kommer til undsætning, vinder Christian IV en sejr, da Kalmar overgiver sig den 3. august.

Lige omkring hertug Hans den Yngres død bryder 30-års-krigen ud!

1626 bliver Christian IV slået afgørende ved Lutter am Barenberge, Wolfenbüttel, Nordtyskland.

Den danske styrke var på 20.000 mand mod den kejserlige tyske hær på 22.850 mand.

Dette forhold havde lokal indflydelse, som digteren Zacharias Lund, søn af Jørgen og Salome Lund, præstepar i Nybøl, kunne berette om. Som 14-

årig havde Zacharias stået på landevejen mellem Flensborg og Sønderborg sammen med sin far og mor og set på et stateligt optog.

Det var den 9. november 1622, og hertug Hans var død en måneds tid før på Lyksborg Slot, og nu førtes hans lig til Sønderborg. Fyrstelig havde vor hertug levet, og fyrstelig blev hans begravelse.

Ude i Sønderborg ventede vor konge, Christian IV, for at tage imod sin farbrors kiste. Zacharias beretter videre fra 1625, hvor Christian IV drager sydpå, for som hertug af Holsten at forsvare de nordtyske lande i deres krig mod den katolske tyske kejser. Adelen er ikke enig i dette og bliver tilbage i Slesvig med en rytterhær. Rytterhæren skulle dække et evt. tilbagetog af Christian IV's hær.

På Sundeved indkvarteredes der 125 ryttere med hovedkvarter på Avnbølgård. Præstegården i Nybøl fik også indkvartering af krigsmænd. Soldaterne opførte sig mildest talt ikke pænt og veg ikke tilbage for direkte plyndringer.

Da Christian IV lider nederlag, drager disse i god tid plyndrende nordpå. Efter rytterhæren og kongens flygtende hær kommer Wallenstein og hans lejehær og besætter Jylland, men så sandelig også Sundeved og Als. Albrecht von Wallenstein havde en stor andel i danskernes nederlag, der afsluttede Danmarks drømme om at være en stormagt.

Næste gang, krigens rædsler kommer til præstefamilien Lund i Nybøl, er 1643, da svenskerne under kommando af Torstenson kommer op i Jylland. Ved juletid kommer der krigsfolk til præstegården. Præstenken er flygtet til Sønderborg sammen med den nye præst og føder her en datter, Dorothea. Degnen bliver tilbage og skriver i kirkebogen: *"Torsdag den 16. maj har kongens skibe og hollenderne og svenskerne skudt skrækeligt mod hinanden. Kongens*

skibe har skudt 10 af svenskernes i sænk – med mandskab og det hele. Fem af dem brændte op på havet. Vor konge victori (er sejrherre, red.)”. Det slag var på Kolberger Heide, hvor Christian stod ved højen mast!

Krigen sluttede 1645. Søndag den 23. februar er 12 kompagnier af kongens ryttere draget gennem Stenderup til Sønderborg. Deres oberst var Claus von Ahlefeld. Den 18. marts var de afmarcheret mod Aabenraa.

Sønnen, digteren Zacharias Lund, bliver rektor på Herlufsholm i 8 år. Derefter kommer han til Ringsted som bibliotekar. Der var han kun i 3-4 år, så kom svenskerne over isen og belejrede København.

Zacharias flygtede til København og bidrog til forsvaret. Gennem ven-skabet med Ahlefelderne fik han indflydelse ved hoffet. Kong Frederik III og dronning Sofie Amalie kunne lide den sprogkyndige unge mand og ikke mindst hans hyrdedigtning.

Zacharias benyttes som sekretær ved retsforhandlingerne i forbindelse med Otto Sperlings dødsdom. Sperling benådes og får livsvarigt fængsel i Blåtårn til sin død. Zacharias Lund lider af hypokondri, men nu rammes han af tuberkulose og dør den 8. juni 1667.

Endnu en gang kommer krigen mod svenskerne til at gå ud over Sundeved. Degnen hos præsteenken i Nybøl, Salome Lund, skriver:

”Anno 1657 gik svenskerne igen mod nord, og søndag den 16. august kom en afdeling til Nybøl og Stenderup. Hos Lorenz Jørgensen i Stenderup tog de tre heste. De tog også hans søn Nis med sig. Faderen fulgte dem til deres hovedkvarter i Bøjskov. Rytterne slog faderen grusomt og stak ham gennem låret med deres sabler. Efter 8 dage lykkedes det sønnen at flygte hjem til stor glæde for faderen, der led under sårene og slagene. Faderen døde den 29. august.

Tyske landsknægte

Året efter, den 23. november 1658, kommer vore forbundsfæller for at jage svenskerne bort. Befolkningen var skræmt fra vid og sans, hver gang disse landsknægte dukkede op. Landsknægtene kendte heller ikke til, hvem der var ven eller fjende!”

Det er brandenborgske tropper anført af selveste Grossfürst Friedrich Wilhelm, Preussens skaber, der tager hovedkvarter hos degnen i Sottrup. Med brandenborgerne følger en polsk rytterhær, der tager hovedkvarter hos præsten i Nybøl. En polsk officer skriver i sine erindringer, at de blev liggende i hertugdømmet for at udplyndre i svenskernes lande og ikke i de danske. Dette kan forklares ved at de gottorpske hertuger havde samarbejdet med svenskerne.

Grossfürst Friedrich Wilhelm

Polakkerne har ikke haft overblik over vor hjemstavns indviklede juridiske opdeling.

For Sundeved blev polakkerne en katastrofe. De kom med pesten. Landsbyerne blev ikke kun udplyndret totalt, de døde simpelt hen ud! Broagers kirkebog har i polakåret navne på 325 døde, året efter i 1660 er der 158 døde. Der gik 37 dage fra smitten til sygdommen sprang ud!

Der var i Broager sogn i alt 85 bolsmænd (gårdejere) i 1659, to år efter er der 22 tilbage. Nybøl kirkebog har i gennemsnit 9 døde årligt, i peståret var der 50 grave på kirkegården. Der var ikke én vielse, og af 8 fødte var 3 dødfødte.

Præsteenken, Zacharias Lunds mor, dør natten mellem søndag og mandag den 10. januar 1659, medens sønnen kæmpede i det indesluttede København.

Skolegang på Hans den Yngres tid

Den gamle degneundervisning var startet efter reformationen i 1500-tallet for at lære børnene Luthers katekismus, nogle salmer og bønner udenad. Hertil behøvedes kun et enkelt hjælpefag: læsning. Læsning og kristendomsundervisning var da også den ældste skoles eneste fag.

Da regning omsider kom til, var det i begyndelsen kun som et valgfrit fag, der skulle betales ekstra for. For at vise forskellen mellem den gamle skole med dens tre fag og den nye, hvor der var 14 fag, anføres her begge skolers timeplan.

Den gamle skoles timeplan

FORMIDDAG

Sommer: kl. 8-12 • Vinter: kl. 9-12

1. En salme og nogle bønner.
2. a. Katekismuslæsning.
b. Eksamen i det læste.
3. Regning og indføring af opgaverne.
4. Læsning.
5. Nogle bønner.

EFTERMIDDAG

Sommer: kl. 2-5 • Vinter: kl. 1-4

1. Nogle bønner.
2. Skrivning efter forskrifter.
3. Læsning i Det nye Testamente.
4. Læsning og regning.
5. Nogle salmer og bønner.

I store træk underviste man efter den gamle timeplan helt frem til 1815. Der gik imidlertid mange år, inden den nye timeplan slog igennem, så mange steder ude på landet kom man først i gang ca. 20 år efter.

Opfyldelsen af den store drøm

Der var én stor tanke, der hele tiden nagede hertug Hans. Det var arvehyldningen, altså at modtage lensbrevet af kongen. Kun derved kunne Hans blive "rigtig" hertug.

Endelig, den 3. maj 1580, lykkedes det! Frederik II, hans egen bror, besluttede sig for at lenshylde farbrødrene Hans den Ældre og Adolf af Gottorp samt lillebroderen, Hans den Yngre.

Den festlige hyldning skulle foregå i Odense. Der blev anvendt tre splitfaner. Den ene var en blodfane, de to andre var våbenfaner. Den slesvigske var gul med to blå løver.

På hyldningsdagen ordnede hertugerne deres følge, der bestod af 2.000 hestefolk i tre afdelinger. Fyrsterne selv red under blodfanen.

Nu drog afdelingerne ind i byen op til torvet ved Sct. Knuds kirke, hvor der var bygget en tribune.

Efter at kongen var kommet til stede og havde sat sig på tribunen, trådte hertugernes tre lensdragere frem og begærede Slesvig til len i deres herrers navn. Da disse havde modtaget svar, blev fanerne ført op på tribunen. Den fanebærer, som bar blodfanen, stillede sig midt for tronen, de to, der bar våbenfanerne, tog plads på hver side af ham. Efter at hertugerne havde stillet sig under blodfanen, greb kongen denne og hævdede den i vejret. Nu tog hertugerne fat på fanestangen, og dernæst greb deres lensdragere og kongens lensdrager fast om stangen.

Da kongen havde fremsagt hyldnings-formularen, overgav han fanen til én af herolderne, som slyngede den ud i folkemængden, hvor den efter gammel skik blev sønderrevet i vild kamp, idet enhver, som kunne komme til, stræbte efter at få fat i en stump fanedug. Våbenfanerne blev ligeledes kastet i grams og delte derved skæbne med blodfanen.

Det skal lige nævnes, at den slesvigske fane inden rideturen til byen var slået omvendt på stangen, således at løverne fik benene opad. Et vindpust gjorde, at under ridningen måtte rytteren standse for at udrede fanedugen. Fanedugen blev vendt rettidigt, men folk mente, det var et dårligt varsel og bestemt ikke vidnede om en lys fremtid!

Hans den Yngre forlenes i Odense

Hvad levede Hans den Yngre af?
En af hans store interesser var at

tjene penge - derfor beskæftigede han sig en del med møller. Møller var nødvendige til kornmaling til lokalområdet og, hvad der var mere slagkraftigt, var fremstilling af sortkrudt. Til fremstilling af dette vigtige materiale i krigstider, skulle man bruge stampemøller. Ved Lyksborg havde Hans to kornmøller og én stampemølle. I Sundeved havde Hans arvet - efter sin mor - Esnæs Mølle, og i forvejen havde han Nørremølle.

Da Sandbjerg Gods blev bygget 1576, var det nærliggende at lave vandmøller i større stil, da Snogbækken løb fra Ullerup til vigen ved Alssund. På Sandbjerg Gods blev der bygget to store vandmøller, og Nørremølle blev ændret fra korn til sortkrudt. Man ved ikke det nøjagtige årstal for ændringen, men at møllen har lavet krudt fremgår af en eksplosion 1632.

Sandbjerg vandmøller lå på dæmningen mod Alssund frem til 1916, hvor de blev fjernet.

Livets ende

Hans den Yngre døde på Lyksborg Slot den 9. oktober 1622 klokken syv om morgenen. Liget blev balsameret og lagt i kisten. Hans var iført de fineste klæder med guldkniplinger. Om halsen hang den gyldne kæde med en guld-groschen, som viste, at han var medlem af ordenen mod gudsbespottelse og banden. Hans den Yngre skulle naturligvis bisættes i residensslottet Sønderborg mellem de to hustruer. Liget skulle nu ud på den sidste rejse, og i begyndelsen af november kom ligtoget gennem Flensborg.

Den 27. november kører ligtoget gennem Nybøl, hvor befolkningen tager opstilling ved landevejen for at tage afsked med deres hertug. På slotspladsen står et følge af fornemme adelige og andre, der har magt og ære, for at modtage Hans den Yngre. Christian den IV med kronprins er til stede for at ære sin farbror. Sidste hvilested er gravkapellet på slottet!

Efter bisættelsen opstod der mange myter om Hans den Yngre

Det forlyder, at en bonde fra Asserballe ofte tog til Sønderborg for at bede om lov til at beholde den jord, som hertugen ville lægge under Gammelgård. Da hertug Hans ikke længere ville finde sig i plageriet, beordrede han portvagten til at komme af med bonden næste gang.

Bonden kom senere og portvagten slog ham ned og halshuggede ham. Idet hovedet faldt til jorden, syntes vagterne, der var en mand, der tog det og forsvandt. Soldaterne smed kroppen i voldgraven, men da hertugen lå på sit dødsleje i Lyksborg viste skikkelsen sig foran ham, og i vildelse bad han de tilstedeværende om at smide bonden fra Asserballe ud!

I 1599 havde hertugen nedlagt hele landsbyen Tovrup og smidt bønderne fra hus og hjem, for alle ni gårde skulle under Gammelgård.

På sit dødsleje trak Hans hele tiden benene op under sig, og livlægen spurgte om årsagen.

Hertugen svarede: "Det er smerter, du ikke kan hjælpe mig af med; det er de Tovruper-bønder, der træder mig på tæerne".

På Sandbjerg blev en pige født i dølgsmål. Moderen smed barnet i voldgraven. Barnet blev snart fundet, og hertugparret blev mistænksomme på en pige, der så sygelig ud. Hertugen besluttede sig for, at pigen skulle smides i tårnet på Sønderborg Slot. Pigen døde få dage efter med de sidste ord: "Så sandt Gud lever, er jeg ikke barnets mor". Et par dage efter kom en gammel kone fra Snogbæk og bad om lov til at snakke med hertuginde. Konen havde i et drømmesyn set en pige kaste et barn i voldgraven og tydeligt set, at pigen haltede på venstre ben. På Sandbjerg var der en pige, der passede på signalementet. Denne pige kom nu i forhør hos hertugen, der i sin vrede straks lod hende hænge i et træ på Troldhøj.

Som bod for den syge piges død i tårnet lovede Hans den Yngre til gengæld at genopbygge den gamle Sct. Marie kirke i Sønderborg.

Inden hertugen lod Kegnæs rydde for træer, var der meget vildt i området. Der var strengt forbud mod jagt. En dag fik hertugen fat i et par bønder, der var meldt for krybskytteri. Hertugen var rasende og tøvede ikke med at hænge dem på stedet. Det skulle snart vise sig, at de var uskyldige. Den angrende hertug besluttede sig for senere at opføre Kegnæs Kirke.

Et andet sagn eller myte vil imidlertid vide at Kegnæs og Angel kirker er opført i anger over syv bønder, der var henrettet for mistanke om at have stjålet noget flæsk på Sønderborg Slot, en dag de ydede hoveri på slottet. Da de alle syv i al hast var hængt, blev flæsken fundet i voldgraven. Tjenerne havde smidt det ud, fordi det var fordærvet!

En vaskepige var gjort gravid, og hertugen forærede hende færgerettighederne ved Høruphav. Hun skulle straks gifte sig med en staldkarl, der skulle agere færgemand. Pigen skulle hurtigt væk fra slottet. Hertugen glemte ikke vaskepigen. Hver gang han var i Høruphav, havde han glemt ét eller andet, som færgemanden skulle til Sønderborg efter - så havde han pigen for sig selv.

Færgekonen var ikke den eneste kvindelige interesse, faktisk var der så mange veninder, at han lod bygge en hemmelig trappe. En vagtsoldat hørte ofte trin inde i rummet, som om to mennesker gik op og ned ad en trappe. Det måtte være genfærd, da rummet var tomt, og der var ingen trappe.

Hertugen kunne åbenbart ikke finde ro i sin grav. Folk så ham ride rundt om natten, og allerede i hertugens levetid verserede historien om spøgelser på Sønderborg Slot. Det ligefrem myldrede med spøgelser på slottet. Spøgeriet skulle endda være gået så vidt, at det havde kostet Agnes Hedvig en abort.

Selv om alle burde vide, at det kun var rygter og løs snak, fik myten om den onde hertug alligevel betydning for det billede, historikerne tegnede af ham.

Der går ikke røg af en brand, uden der er ild i den, tænkte de sikkert!

Krig og ufred går normalt ud over fast ejendom, men bortset fra Grevens Fejde var der stort set fred i Sønderborgområdet frem til Christian IV's mislykkede felttog i Tyskland 1625-1629.

Hans den Yngres efterkommere

Hans den Yngre var en flittig mand! Det var ikke bare hans penge, der yngede, men også hans to hustruer!

Lad os se på hertug Hans' børn, først med Elisabeth:

Dorothea - Holsten-Sønderborg, født 9. oktober 1569, død 5. juli 1593. Gift med hertug Frederik IV af Liegnitz Brieg den 23. november 1589 i Sønderborg.

Christian - Slesvig-Holsten, Søbygård, Ærø, født 24. oktober 1570, død 4. juni 1633. Christian blev gift med Sophie Griebel. Han fik én datter. På grund af ringe åndsevner blev han forfordelt som hovedarving af faderen, der lod Alexander få Sønderborg og Christian få Ærø. Christian boede for det meste på Gråsten Slot eller andre steder hos familie og kom meget sjældent på Ærø. Hertug Christian er begravet i Frederiks Kapel i Egen på Als.

Ernst - Sønderborg, født 18. januar 1572, død 26. oktober 1596. Ernst deltog i felttogene mod tyrkerne i Ungarn og faldt ved Erlau.

Alexander - hertug af Sønderborg, født 20. januar 1573, død: 13. maj 1627. Alexander var tredje søn af Hans den Yngre. Den 26. november 1605 ægtede han Dorothea, datter af grev Johan Günther af Schwartzenburg, satte derefter bo på det af brødrene købte slot Beck ved Quernheim i bispedømmet Minden (Westphalen). Alexander opholdt sig dog for det meste hos sin gamle fader i Sønderborg. Ved faderens død 1622 arvede han ifølge testamentet hovedlodden i det lille hertugdømme. Nemlig Sønderborg By, Slot og Ladegård samt Rønhave, Gammelgård, Kegnæs, samt Sandbjerg på Sundeved. Det hele inkl. bøndergods. *Fra Alexander fører en linie til vort nuværende kongehus!*

Dette er sammenhængen mellem Oldenborgerne og Lyksborgerne.

Christian IX og **Louise** - fik seks børn, der alle blev godt gift ind i de europæiske kongefamilier.

1. **Frederik VIII** - konge af Danmark 1906 til 1912, får en søn Carl, der bliver til Håkon af Norge.
2. **Alexandra Caroline Marie** af Danmark - gift med Edward VII, konge af England, kejser af Indien.
3. **Christian W. Ferdinand** - prins af Danmark bliver 30. oktober 1863 til Georgios I Grækenland, som snigmyrdes i Saloniki 18. marts 1913.
4. **Marie Sofie Frederikke Dagmar** - bliver den 9. november 1867 gift med tsar Alexander III Feodorova.
5. **Thyra Amalie Caroline** af Danmark - bliver gift med Ernst August af

Cumberland, hertug af Braunschweig-Lüneburg, kronprins af Hannover 1878 i København.

6. *Valdemar* af Danmark - gifter sig 20. oktober 1885 i Paris med Marie af Orleans.

August af Sønderborg - født 21. juli 1574, død 26. oktober 1596. August deltog mod tyrkerne sammen med Ernst og faldt foran Erlau.

Maria af Sønderborg - født 22. august 1575, død 6. december 1640. Marie er begravet i Lyksborg.

Johann Adolph - hertug af Nordborg, født 17. september 1576, død 21. februar 1624. Hans Adolph var hos sin morbroder, hertug Philip, indtil sit 20. år. Herefter var han på udenlandsrejse rundt i Europa. Deltog i krigstjeneste under Moritz af Oranien i slaget ved Ostende. Krigstjeneste i Sverige under hertug Carl, der var gift med en prinsesse fra Gottorp. Han blev oberst og guvernør i Lifland i kort tid. Var i Østrigs tjeneste i kamp mod tyrkerne. 1604 skulle han giftes med Hedvig Marie af Pommern, men hun døde, inden brylluppet fandt sted. 1609 atter i svensk tjeneste, men stoppede efter et år, bl.a. fordi Kalmarkrigen med Danmark brød ud. Opholdt sig hos forskellige slægtninge, indtil han 1622 kunne tiltræde sin arv på Nordborg Slot. Hans Adolph var ugift! Ved sin død havde han en gæld på 2343 rdl. Arven var Nørreherred og Ballegård på Sundeved, der deltes mellem Alexander og Frederik. Kun Ruhmorgård gik til Sønderborg. Johann Adolph døde af dysenteri og ligger i gravkapellet på Sønderborg Slot.

Anne - Slesvig-Holsten, Sønderborg, født 7. oktober 1577, død 30. januar 1616. Gift med hertug Bogislav den XIII af Pommern-Barth den 31. maj 1601. Anne døde i Franzburg og ligger begravet i Stettin.

Sophie af Sønderborg - født 13. august 1579, død: 3. juni 1658. Sophie blev den 10. marts 1607 gift med Philip II von Pommern-Stettin.

Elisabeth - Slesvig-Holsten, Sønderborg, født 24. september 1580, død 21. december 1653. Gift den 19. februar 1625 med hertug Bogislav XIV af Pommeren Stettin.

Friedrich - Hertug af Holsten, Nordborg, født 26. november 1581, død 22. juli 1658. Gift med Juliane af Sachsen Lauenborg den 1. august 1627. Gift med Eleonore af Anhalt-Zerbst den 5. februar 1632. Friedrich fik en søn med Juliane: Johan Bugislaw af Nordborg. Begge er de begravet i Egen på Als.

Margrethe - Holsten, Sønderborg, født 24. februar 1583, død 10. april 1658. Gift den 27. august 1603 med Johann II af Nassau-Siegen. Magrethe fik tre børn.

Philip - hertug af Slesvig-Holsten, født 15. marts 1584, død 27. september 1663. Hertugen skulle have været gift med en datter af storfyrst Godunov af Rusland - dette blev dog ikke til noget. I stedet blev han viet til Sophie

Hedvig af Sachsen-Lauenburg, datter af hertug Franz II. Sønnerne blev opdraget ved Chr. IV's hof, og sønnen Hans arvede efter hertug Christian (III) Lyksborg Slot. Begge er de begravet i Lyksborg. Parret fik 14 børn. Philips "tugtemester" var den lærde Albrecht v. Eitzen, studerede i Tübingen. Han rejste til Italien og var med Christian IV ved indtoget i Hamborg i oktober 1603. Han knyttede sig til hoffet 1609-1611 og var med i kongens følge som hofjunker under Kalmarkrigen. Ved faderens død overtog han sin arv i Sundeved, Broager, Nybøl og Sottrup. Philip købte land og godser for at oprette hovedgårde. Efter sin bror, Hans Adolph af Nordborg, arvede han store dele af Ærø, bl.a. byen Ærøskøbing. 1648 købte han Gråsten og Fiskebæk. Philip oprettede hovedgårde som Philipsborg i Ullerup og Krammark i Dynt samt Skodsbølgård. Både Philipsborg og Krammark står der den dag i dag. Philipsborg skulle bære hertugens navn til evig tid. Skodsbølgård blev efter 1790 udstykket til ca. 30 mindre parceller, hvor der oprettedes mange teglværker omkring Flensborg Fjord. Philip var et billede af sin far med hensyn til streghed og mandstugt. Den 16. juni 1655 blev kirkeklokken i Nybøl Kirke omstøbt på foranledning af hertug Philip - den var 162 år. Omstøbningen kostede 470 mark og skete i Flensborg. Sammen med støbningen fulgte 14 store egetræer til et nyt klokketårn fra hertugens skove. Klokken var dømt til døden under 1. verdens-krig, da den var undervejs til omstøbning til kanoner til Wilhelm II's kejserlige arme.

Albrecht af Sønderborg - født 16. april 1585, død 20. april 1613. Albrecht døde og blev begravet i Dresden.

Børn med Agnes Hedvig

Eleonora af Sønderborg - født 4. april 1590, død: 13. april 1669. Eleonora døde i Rethwich og er begravet i gravkapellet på Sønderborg Slot.

Agnes Sabine - Slesvig-Holsten, Sønderborg - født 7. marts 1593, død 18. juli 1659. Gift med hertug Julius Friedrich af Württemberg den 24. november 1617. Parret fik ni børn.

Johan Georg af Sønderborg - født 9. februar 1594, død 25. januar 1613. Johan Georg døde i Tübingen.

Joachim Ernst I - hertug af Slesvig-Pløn - født 29. august 1595, død 5. oktober 1671. Gift med Dorothea Auguste af Holsten-Gottorp i 1633. De havde otte børn.

Dorothea Sibylle af Sønderborg - født 13. marts 1597, død 21. august 1597. Dorothea Sibylle døde i Sønderborg og er begravet i gravkapellet.

Dorothea Marie af Sønderborg - født 13. juli 1599, død 27. maj 1600. Dorothea Marie døde i Sønderborg og er begravet i gravkapellet.

Bernhardt af Sønderborg - født 31. maj 1601, død: 26. april 1601. Bernhardt døde i Sønderborg og blev begravet i gravkapellet.

Eleonore Sofie - Holsten, Sønderborg - født 14.-24. februar 1603, død 5.

januar 1675. Gift den 28. februar 1625 med Chistian II fyrste af Anhalt Bernburg 1630. Parret fik 15 børn.

Agnes Magdalene af Sønderborg - født 7. november 1607, død omk. 1618.

Agnes Magdalene døde i Sønderborg og er begravet i gravkapellet.

Ved fader Hans død i 1622 var 13 levende, deraf 6 sønner.

På et stort gravmonument i Dorotheas kapel på Sønderborg Slot er Hans afbilledet med sin store børneflokk, hvoraf drengebørnene bliver stamfædre til hertugslægter og kongehuse.

Ovenstående giver et indblik i hertugens liv og levned!

Det var en spændende tid, både religiøst og verdsligt. Hertug Hans den Yngre og hans efterkommere har præget hertugdømmet gennem tiderne.

I vore dage kan vi stadig finde ting, der henviser til hertugerne. Heldigvis er den barske hverdag mildnet, og for de fleste til at holde ud.

KILDER:

Kongeblod og fyrstedømme: Karsten Hermansen.

Hertug Hans den Yngre: Jørgen Steen Jensen.

Fra Nybøl Sogn 1981: Hjemstavnsforeningen for Nybøl Sogn.

Kirken den er et gammelt hus: Günther Weitling.

Fra Nybøl herred og sogn: Chr. Jørgensen og Peter Petersen.

Danmark i krig: H. C. Bjerg og O. L. Frantzen.

www.runeberg.org: A. D. Jørgensen.

www.historie-online.dk

www.arremus.dk: Ærø Museum.

www.hansdenyngre.dk: 15 generationer.

www.roennebech.dk/historie/konger: Erik F. Rønnebech.